

Тетяна Колягіна,
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

УДК 343.36

Відповідальність за втручання в діяльність захисника за кримінальним законодавством України та зарубіжних держав. Порівняльний аналіз

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Правова допомога є невід'ємним важливим явищем правової дійсності цивілізованих держав та однією із основних функцій юриспруденції. Потреба у правовій допомозі у вирішенні конкретних життєвих справ

існуватиме завжди, оскільки більшість населення не володіє і об'єктивно не може володіти усією сукупністю спеціальних знань, необхідних для ефективного правового захисту своїх прав [1, с. 3].

Адвокатура є важливим правовим інститутом розвинених держав, що стоїть на варті прав і свобод громадян та їх об'єднань. Це також складна соціальна система, яку складають усі адвокати окремої держави.

Устрій адвокатури, її публічно-правовий статус в кожній країні має свої особливості. У європейській правовій культурі загальноприйнятим є надання правової допомоги професійним адвокатом. У такому розумінні, адвокат виступає під різними назвами цієї професії: правозахисник (нім. Rechtsanwalt) в Німеччині, адвокат в Росії, Україні, (фр. Avocat) у Франції, (італ. Avvocato) в Італії. У деяких державах функції адвоката виконують представники двох професій. Наприклад, в Великій

Британії — баррістер (англ. Barrister) та солісітор (англ. Solicitor), в Польщі — адвокат (пол. Adwokat) та правовий радник (пол. Radca Prawny) [2].

Реалізація права громадянина на правову допомогу (у тому числі і захист) можлива лише за нормальних умов для діяльності осіб, які її здійснюють. Зазначена обставина обумовлює необхідність більш детального вивчення зарубіжного досвіду захисту прав та гарантій осіб під час здійснення ними професійної діяльності з надання правової допомоги.

Питаннями порівняльно-правових досліджень у кримінальному праві у різні періоди займалися такі вчені, як: А. М. Бойко, Т. В. Варфоломеева, В. І. Борисов, С. С. Мірошніченко, В. О. Навроцький, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс. Безпосередньо проблематиці порівняльно-правових досліджень злочинів проти правосуддя присвячено небагато праць (зокрема роботи М. І. Хавронюка та М. О. Спірідонова). Проте, до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у аналізі зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони суспільних відносин, що забезпечують дотримання при здійсненні правосуддя права на захист.

Одна з помітних рис сучасного кримінального права України — його тісні зв'язки з положеннями міжнародного права, які впливають на функціонування й розвиток цієї галузі. Оптимізація цих зв'язків є одним із актуальних напрямків розбудови кримінально-правової системи України та забезпечення відповідності прогресивним міжнародним стандартам тих засобів, які застосовуються державою для регулювання й охорони суспільних відносин від злочинних посягань [3, с. 86].

Частиною 1 ст. 59 Конституції України кожному надано право на правову допомогу. Право на правову допомогу — це можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги. Одним із найважливіших

видів правових послуг є захист затриманих, заарештованих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних осіб. Так, ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права встановлено, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника [4]. Аналогічні положення щодо забезпечення права на захист закріплені і у Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. [5].

Із факту визнання права на правову допомогу на міжнародному (правовому) рівні випливає необхідність приділення уваги забезпеченню його реалізації й охорони доступними правовими засобами на національному рівні. Варто зазначити, що реалізація права на правову допомогу, можлива лише за нормальних умов для діяльності осіб, які її здійснюють. Одним із засобів захисту права на правову допомогу в Україні є кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи, передбачена ст. 397 Кримінального кодексу України (далі КК України), яка міститься у розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини.

Оцінка обумовленості, достатності та якості наявної в цій нормі кримінально-правової заборони є одним з актуальних питань, вирішення якого сприятиме підвищенню рівня захисту прав громадян в Україні та дозволить встановити рівень відповідності національного кримінального законодавства основоположним (загальновизнаним) принципам та нормам міжнародного права в

частині стандартів охорони прав і свобод людини.

Одним із прийомів дослідження засобів охорони права на правову допомогу, що реалізується через створення умов для нормальної діяльності осіб, які здійснюють захист затриманих, заарештованих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних осіб, зокрема і шляхом кримінальної заборони у втручання в професійну діяльність, є порівняльно-правовий аналіз.

Порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод у науці кримінального права використовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права й закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування [6, с. 29].

Порівняльне правознавство: дає можливість оцінити стан розвитку національної правової системи зі світовими тенденціями у розвитку права, на основі зіставлення відібрати кращі зразки з правового досвіду для удосконалення як національних правових систем, так і міжнародного законодавства [7, с. 53-54]. Воно дає можливість виявити спільні риси та особливості, взаємовплив, тенденції і закономірності розвитку законодавства різних держав в умовах інтеграційних процесів, які відбуваються нині в Європі та світі [8, с. 57].

Законодавство різних європейських держав протягом багатьох століть розвивалося схожим чином. За кілька років реформи, проведені у тій чи іншій країні, які довели свою доцільність, повторювалися в інших країнах, хоч і з певними модифікаціями, обумовленими специфічними умовами і традиціями цих країн або спрямованими на усунення виявлених при порівнянні пробілів та недо-

ліків початкового законодавчого рішення [9, с. 18].

Перш за все, в ході дослідження зазначеного питання, нами було виділено групу кодифікованих законів країн, які з історично зумовлених обставин умовно належать до «пострадянського» правового простору – Кримінальні кодекси Республіки Грузія, Республіки Туркменістан, Республіки Таджикистан, Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Республіки Казахстан, Азербайджанської Республіки.

Так, як і КК України, всі зазначені кримінальні закони мають в Особливих частинах окремі розділи (глави) про відповідальність за злочини проти правосуддя. Утім дослідження показало, що майже у всіх кримінальних законах зазначених вище держав відсутні норми про відповідальність за злочин проти правосуддя, подібний до передбаченого ст. 397 КК України. Так, лише КК Республіки Казахстан містить ст. 435, якою встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності адвокатів та інших осіб по захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також наданню юридичної допомоги фізичним і юридичним особам [10, с. 467]. Однак варто зазначити, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за діяння, які містять склад злочину, передбаченого ст. 435 КК Республіки Казахстан можливе лише за умови, якщо ці діяння завдали істотної шкоди правам, свободам або законним інтересам людини і громадянина, правам або законним інтересам юридичних осіб, охоронюваним законом інтересам суспільства або держави. Отже, злочин, передбачений ст. 435 КК Республіки Казахстан містить конститутивну ознаку – «завдання істотної шкоди», а так є злочином з матеріальним складом, тоді як злочин, передбачений ст. 397 КК України є злочином з формальним складом.

На нашу думку, наявність такої конститутивної ознаки як завдання

істотної шкоди правам, свободам або законним інтересам людини і громадянина, правам або законним інтересам юридичних осіб, охоронюваним законом інтересам суспільства або держави дещо ускладнює притягнення особи до кримінальної відповідальності, оскільки вкрай складно визначити одиницю виміру шкоди, завданої правам, свободам або законним інтересам людини і громадянина, правам або законним інтересам юридичних осіб, охоронюваним законом інтересам суспільства або держави.

Варто зазначити, що ухвалений в 1996 р. Модельний КК для держав-учасниць Співдружності незалежних держав у розділі про злочини проти правосуддя приписів щодо кримінальної відповідальності за втручання в діяльність захисника чи представника особи також не передбачав [11]. Оскільки цей документ мав рекомендаційний характер та помітно вплинув на розробку новітніх кримінальних законів більшості держав-учасниць СНД, на думку автора, це в певній мірі пояснює відсутність у цих актах відповідальності за втручання в діяльність захисника чи представника особи при забезпеченні реалізації права на захист при здійсненні правосуддя.

Проте як і Модельний КК (ст. 334) так і декілька кримінальних кодексів країн «пострадянського» правового простору, із досліджуваної групи, містять норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за погрозу або насилля у зв'язку із здійсненням правосуддя або провадження дізнання або попереднього розслідування (ст. 346 КК Республіки Таджикистан [12], ст. 190 КК Республіки Туркменістан [13]). Подібна диспозиція міститься у ст. 398 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи.

Дослідження змісту кримінального законодавства вказаної групи держав, показало, що заборона у

втручання в професійну діяльність осіб, які здійснюють захист затриманих, заарештованих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних осіб не перебуває за межами національної кримінально-правової охорони. Проте, вони вказують на використання іншого, ніж передбачено КК України, способу її забезпечення. Реалізувати таку охорону щодо гарантованих міжнародним і національним законодавством прав та гарантій осіб під час здійснення ними професійної діяльності з надання правової допомоги, за відсутності спеціальної норми про відповідальність за їх порушення, можна за умови встановлення кримінальної відповідальності за вчинення (або не вчинення) службовими особами (до яких належать й представники влади, які зобов'язані створити умови для реалізації права на захист – прокурори, слідчі, судді) діянь, які тягнуть істотні порушення прав і гарантій осіб під час здійснення ним професійної діяльності з надання правової допомоги.

Наприклад, ст. 148 КК Республіки Таджикистан [12] встановлено відповідальність за відмову у наданні громадянину інформації. Частина друга вказаної статті містить кваліфікаційну ознаку: вчинення діяння з використанням службового становища. Аналогічну норму містить і КК Республіки Білорусь (ст. 204) [14]. Проте КК Республіки Таджикистан кваліфікує вказану норму як злочин проти конституційних прав та свобод людини та громадянина, а КК Республіки Білорусь – як злочин проти людини.

Варто зазначити, що основну проблему застосування ст. 397 КК України становить сама диспозиція - «вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи». Термін «втручання в будь-якій формі» не має однозначного розуміння у вітчизняній юридичній літературі і є доволі дискусійним. Ці перешкоди можуть створюватися, зокрема, і шляхом відмови в на-

данні необхідних матеріалів, документів або іншої інформації.

Слід вказати, що ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим та службовим особам, керівникам підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань встановлено обов'язок щодо надання щодо надання адвокату на його запит відповідної інформації та копій документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом [15]. Частина 3 цієї статті містить вказівку на відповідальність, встановлену діючим законодавством, за відмову, несвоєчасну відмову інформації, зокрема і кримінальну.

Тоді як, відповідно до приписів Закону України «Про інформацію», інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною є інформація доступ до якої обмежено юридичною особою. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов [16]. Тобто, виходячи з даної норми кожна юридична особа самостійно визначає режим доступу до інформації, власником якої вона є. При цьому юридична особа не обмежена в часі щодо моменту надання інформації статусу «з обмеженим доступом». А отже це є можливим і під час безпосереднього звернення адвоката із відповідним запитом.

На нашу думку, було б доречним запозичити досвід вказаних вище країн та встановити кримінальну відповідальність за відмову у наданні громадянину інформації.

Аналіз КК Республіки Грузія показав, що даний кодекс не містить норми, подібної до ст. 397 КК України. В той же час аналіз дає можливість зробити висновок, що вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захис-

ника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці, вчинене службовою або посадовою особою (як приклад, слідчим, прокурором чи суддею, керівником підприємства), може одержати кримінально-правову оцінку, як зловживання службовим становищем (ст. 332), як перевищення службових повноважень (ст. 333), або як службова недбалість (ст. 342) [17]. Отже, за відсутності в законодавстві спеціальної норми про кримінальну відповідальність за вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці, такі діяння можливо кваліфікувати як службовий злочин.

Цікаво зазначити, що КК Азербайджанської Республіки, як і КК Республіки Грузія, не містить жодної норми, подібної до положень ст. 397 КК України. Однак такі діяння як вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці, можливо кваліфікувати як службові злочини: ст. 308 - зловживання посадовими повноваженнями, ст. 309 - перевищення посадових повноважень, ст. 314 - халатність [18, с. 207-211].

Узагальнюючи викладене, вбачається, що у більшості країн «пострадянського» простору не передбачена кримінально-правова заборона за втручання в діяльність в діяльність захисника чи представника особи при здійсненні професійної діяльності, як спеціальна норма. Проте, аналіз показав, що реалізація охорони щодо гарантованих міжнародним і національним законодавством прав та гарантій осіб під час здійснення ними професійної діяльності з надання

правової допомоги, за відсутності спеціальної норми про відповідальність за їх порушення, можлива за умови встановлення кримінальної відповідальності за вчинення (або не вчинення) службовими особами діянь, які тягнуть істотні порушення прав і гарантій осіб під час здійснення ним професійної діяльності з надання правової допомоги.

Список використаних джерел

1. *Сміх В. В.* Кримінальна відповідальність за порушення права на правову допомогу. Автореферат дисертації... канд. юрид. наук. Львів, 2011. - 18 с.
2. *Вікіпедія* - [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. *Житний О. О.* Кримінальне право України та загальновізнані принципи й норми міжнародного права (досвід порівняльного аналізу) // Наше право. 2014. № 3. С. 86-91
4. *Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 р.* Електронний ресурс.- Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. *Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р.* Електронний ресурс.-Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. *Туляков В. О.* Порівняльний метод у науці кримінального права//Вісник Асоціації кримінального права України. 2014. № 1(2). С. 29-40
7. *Тацій В. Я.,* Грошевий Ю. М. Проблеми зближення європейських правових систем як умова гармонізації законодавства України//Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Матеріали науково-практичної конференції. К., 1998. С. 53-54
8. *Лисенко О.* Предмет порівняльного правознавства/О. Лисенко//Право України. 2008. № 3. С. 54-57
9. *Хаєронюк М. І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи. К.: Видавництво «Юрисконсульт». 2006. 1048 с.
10. *Кримінальний кодекс Республіки Казахстан.* К.: ОВК, 2016. 490 с.
11. *Модельний Кримінальний кодекс 1996 р.* Електронний ресурс: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-3.htm>
12. *Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан.* Електронний ресурс: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30397325
13. *Кримінальний кодекс Туркменістану.* Електронний ресурс: http://minjust.gov.tm/ru/mmerkezi/doc_view.php?doc_id=8091
14. *Кримінальний кодекс Республіки Білорусь.* К.: ОВК, 2016. 462 с.
15. *Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI* [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17
16. *Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106>
17. *Кримінальний кодекс Грузії.* Електронний ресурс: http://www.pravoteka24.com/zakony-drugih-stran/190-ugolovnyu_kodeks_stran_sng.html
18. *Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки.* К.: ОВК, 2016. 490 с.

Колягіна Т. Є. Відповідальність за втручання в діяльність захисника за кримінальним законодавством України та зарубіжних держав. Порівняльний аналіз

Анотація. Проаналізовано групу кодифікованих законів країн, які з історично зумовлених обставин умовно належать до «пострадянського» правового простору.

Наголошено на відсутності у кримінальних кодексах більшості країн «пострадянського» простору кримінально-правової заборони за втручання в діяльність захисника чи представника особи при здійсненні професійної діяльності, як спеціальної норми. Проте, реалізація охорони щодо гарантованих міжнародним і національним законодавством прав та гарантій осіб під час здійснення ними професійної діяльності з надання правової допомоги, за відсутності спеціальної норми про відповідальність за їх порушення, можлива за умови встановлення кримінальної відповідальності за вчинення (або не вчинення) службовими особами діянь, які тягнуть істотні порушення прав і гарантій осіб під час здійснення ним професійної діяльності з надання правової допомоги.

Ключові слова: захисник, втручання в професійну діяльність, кримінальна відповідальність, порівняльний аналіз.

Колягина Т. Е. Ответственность за вмешательство в деятельность защитника по уголовному законодательству Украины и зарубежных государств. Сравнительный анализ

Аннотация. Проанализирована группа кодифицированных законов стран, которые по исторически обусловленным обстоятельствам условно относятся к «постсоветскому» правовому пространству. Отмечено отсутствие в уголовных кодексах большинства стран «постсоветского» пространства уголовно-правового запрета за вмешательство в деятельность защитника или представителя лица при осуществлении профессиональной деятельности, как специальной нормы. Однако, реализация охраны по гарантированным международным и национальным законодательством прав и гарантий лиц при осуществлении ими профессиональной деятельности по оказанию правовой помощи, при отсутствии специальной нормы об ответственности за их нарушение, возможна при условии установления уголовной ответственности за совершение (или не совершения) должностными лицами деяний, которые влекут существенные нарушения прав и гарантий лиц при осуществлении ими профессиональной деятельности по оказанию правовой помощи.

Ключевые слова: защитник, вмешательство в профессиональную деятельность, уголовная ответственность, сравнительный анализ.

Koliagina T. Responsibility for interpretation in activity protection for criminal legislation of Ukraine and foreign state. Comparative analysis

Abstract. The group of codified laws of countries those due to circumstances are conditionally refer to “post - soviet” law area were analyzed. There was noticed the absence of prohibition of interference with professional activities of defender or representative while implementation of professional activity as a special norm in the criminal codes of most “post – soviet” countries. However, the implementation of protection under the guaranteed international and national legislation of the rights and guarantees of persons in the exercise of their professional activities to provide legal assistance, in the absence of a special rule on liability for their violation, is possible subject to criminal responsibility for the commission (or non-commission) of acts , which entail significant violations of the rights and guarantees of persons in the exercise of their professional activities to provide legal assistance

Key words: defender, professional intervention, criminal liability, comparative analysis.